

PAŃSTWOWE MUZEUM ARCHEOLOGICZNE

w Warszawie

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

BULLETIN ARCHÉOLOGIQUE POLONAIS

TOM (VOL.) LXVI

2015

WARSZAWA 2015 VARSOVIE

**WIADOMOŚCI
ARCHEOLOGICZNE**

TOM LXVI

Redaguje zespół / Editorial staff:

dr **Jacek Andrzejowski** (sekretarz redakcji / managing editor), dr **Wojciech Brzeziński** (redaktor naczelny / editor in chief),
mgr **Grażyna Orlińska**, mgr **Radosław Prochowicz**, mgr **Barbara Sałacińska**,
mgr **Andrzej Jacek Tomaszewski**, mgr **Katarzyna Watemborska-Rakowska**

Rada Naukowa / Scientific Advisory Board:

Przewodniczący / Chairman – prof. dr hab. **Wojciech Nowakowski** (Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego)
prof. dr **Audronė Bliujienė** (Klaipėdos universitetas), prof. dr hab. **Claus von Carnap-Bornheim** (Stiftung
Schleswig-Holsteinische Landesmuseen, Zentrum für Baltische und Skandinavische Archäologie, Schleswig),
prof. dr hab. **Zbigniew Kobyliński** (Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego),
prof. dr hab. **Jerzy Maik** (Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk),
prof. dr hab. **Dieter Quast** (Forschungsinstitut für Archäologie, Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Mainz),
prof. dr hab. **Paweł Valde-Nowak** (Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego)

Recenzenci tomu / Peer-reviewed by:

prof. dr hab. **Wojciech Blajer**, prof. dr hab. **Teresa Dąbrowska**, prof. dr hab. **Sławomir Kadrow**,
prof. dr hab. **Magdalena Mączyńska**, prof. dr hab. **Wojciech Nowakowski**, prof. dr hab. **Jacek Poleski**

Tłumaczenia / Translations:

Anna Kinecka

Jacek Andrzejowski, Magdalena Mączyńska

Korekta / Proof-reading

Autorzy

Katarzyna Watemborska-Rakowska

Skład i łamanie / Layout:

JRJ

Rycina na okładce: gliniana figurka z Pieniążkowej. Rys. Lidia Kobylińska i Anna Potoczny
Cover picture: clay figurine from Pieniążkowa. Drawing Lidia Kobylińska and Anna Potoczny

© Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie, 2015

© Autorzy, 2015

Państwowe Muzeum Archeologiczne jest instytucją
finansowaną ze środków
Samorządu Województwa Mazowieckiego

Pełen spis zawartości „Wiadomości Archeologicznych”: <http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl/spisy-tresci/>

List of contents of “Wiadomości Archeologiczne”: <http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl/spisy-tresci/>

Adres redakcji / Editorial office:

Państwowe Muzeum Archeologiczne, ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa
tel.: +48 (22) 5044 841, +48 (22) 5044 813; fax: +48 (22) 831 51 95;
e-mail: j.andrzejowski@wiadomosci-archeologiczne.pl

<http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl>

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

Tom (Vol.) LXVI

SPIS TREŚCI

Contents

ROZPRAWY

- Grażyna Orlińska, Łukasz Karczmarek, Miseczki z omfalosem w kulturze łużyckiej na ziemiach polskich 3
Small Omphalos Bowls from Lusatian Culture Contexts in Poland
- Michał Grygiel, Kultura jastorfska na Niżu Polskim. Próba określenia chronologii, zasięgu i powiązań 127
Jastorf Culture in the Polish Lowland. Its Approximate Chronology, Range and Connections
- Claus von Carnap-Bornheim, Między adaptacją a oporem? Uwagi o grobach „książęcych” 183
z okresu wpływów rzymskich w *Barbaricum*
Between Adaption and Resistance – Some Thoughts Concerning the So-Called “Princely Graves” of the Roman Iron Age in the *Barbaricum*
- Joanna Zagórska-Telega, Obiekty kremacyjne z cmentarzysk kultury przeworskiej z dorzecza Liswarty 201
z młodszego i późnego okresu wpływów rzymskich oraz wczesnej fazy okresu wędrówek ludów
Cremation Features in Przeworsk Culture Cemeteries in the Liswarta River Basin, from the Younger and Late Roman Period until the Early Phase of the Migration Period

MISCELLANEA

- Zuzanna Różańska-Tuta, Plastyka antropomorficzna ludności kultury trypolskiej w zbiorach 247
Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie
Anthropomorphic Plastic Art of the Tripolye Culture People in the Collections of the State Archaeological Museum in Warsaw
- Anna Drzewicz, Gatunkowy i anatomiczny dobór zwierząt do ciałopalenia z cmentarzyska z wczesnej epoki żelaza 283
w Sochaczewie-Trojanowie
Animal species and Anatomical Elements Selected for Cremation in the Early Iron Age Cemetery at Sochaczew-Trojanów

ODKRYCIA

- Andrzej Pelisiak, Andrzej Wójcik, Neolityczna antropomorficzna figurka kamienna z miejscowości Tupadły, 313
stan. 1, pow. inowrocławski
A Neolithic Anthropomorphic Stone Figurine from Tupadły, site 1, Inowrocław County
- Anna Rembisz-Lubiejewska, Skarb przedmiotów brązowych odkryty w Słupsku, pow. *loco* 318
A Bronze Hoard Found in Słupsk, Słupsk County

Katarzyna Czarnicka, Wojciech Siciński, Unikatowa pochwa miecza z cmentarzyska kultury przeworskiej w Orenicach, pow. łęczycki	320
A Unique Sword Scabbard from a Przeworsk Culture Cemetery at Orenice, Łęczyca County	
Agnieszka Jarec, Znaleźzisko ostrogi krzesłowanej z rejonu Ciechanowa	330
Unpublished Finds from Grodzisk, Węgrów County, from the Collections of the State Archaeological Museum in Warsaw	
Kinga Żyto, Nieznane zabytki okresu wpływów rzymskich z Muzeum Regionalnego im. Hieronima Ławniczaka w Krotoszynie	332
Unpublished Roman Period Artefacts from the Hieronim Ławniczak Regional Museum in Krotoszyn	
Andrzej Szela, Nietypowa sprzączka z Siemiatkowa. Wyrób lokalny czy import bałtyjski?	334
An Atypical Belt-Buckle from Siemiatkowo. A Locally Made Form or a Balt Import?	
Jacek Andrzejowski, Ryszard Cędrowski, Grób z Łazówka koło Sokołowa Podlaskiego – ślad nieznanego cmentarzyska kultury wielbarskiej?	338
A Grave from Łazówek near Sokołów Podlaski – Evidence of an Unknown Wielbark Culture Cemetery?	
Mirosław Rudnicki, Konstantin N. Skvortov, Znaleźzisko sprzączki typu <i>Snartemo-Sjörup</i> z Nadrowii	348
A Belt-Buckle type <i>Snartemo-Sjörup</i> from Nadrovia Region	
WYKAZ SKRÓTÓW / ABBREVIATIONS	355

- Fogel, J.
1988 „Import” nordyjski na ziemiach polskich u schyłku epoki brązu, Poznań.
- Gedl, M.
1995 *Die Sicheln in Polen, Prähistorische Bronzefunde XVII/4*, Stuttgart.
2004a *Die Fibeln in Polen, Prähistorische Bronzefunde XIV/10*, Stuttgart.
2004b *Die Beile in Polen (Metalläxte, Eisenbeile, Hämmer, Ambosse, Meißel, Pfieme), Prähistorische Bronzefunde IX/24*, Stuttgart.
- Kostrzewski, J.
1953 *Wytwórczość metalurgiczna w Polsce od neolitu do wczesnego okresu żelaznego*, PArch. IX/2–3 (1951–1952), s. 177–213.
1958 *Kultura łużycka na Pomorzu*, Poznań.
- Rembisz, A.
2009 *Dary wotywnne ze środowisk wodnych społeczności południowo-zachodniego побереża Morza Bałtyckiego od późnego neolitu do wczesnej epoki żelaza*, [w:] J. Gaczkowski (red.), *Archeologia epok brązu i żelaza. Studia i materiały, tom 1*, Toruń, s. 11–46.
- Skrzypek, I.
2001 *Nie odzyskany skarb?*, „Koszalińskie Zeszyty Muzealne” 23, s. 169–183.
- Sprockhoff, E.
1937 *Jungbronzezeitliche Hortfunde Norddeutschlands (Periode IV)*, Römisch-Germanisches Zentralmuseum zu Mainz, Katalog 2, Mainz.
1956 *Jungbronzezeitliche Hortfunde der Südzone des Nordischen Kreises (Period V)*, tom 1, Römisch-Germanisches Zentralmuseum zu Mainz, Katalog 16, Mainz.
- Szymańska, A.
1979 *Nowa Wieś Kościerska*, PomAnt VIII, s. 336–337.

A BRONZE HOARD FOUND IN ŚLĄPSK, ŚLĄPSK COUNTY

SUMMARY

The group deposit recovered in autumn of 2013 in an arable field in Gdańska street in Ślupsk (Fig. 1) includes three fragments of a brooch, a chisel and two sickles (Fig. 2).

Brooches with two oval, slightly domed, undecorated plates (Fig. 2:1) are classified to the type *alte Plattenfibel*. During Bronze Age period V double-plate two part brooches are the most widespread in Western and Middle Pomerania, and in central Mecklenburg, where they start being manufactured, presumably as a result of Nordic influences (Z. Bukowski 1998, p. 339).

Chisels with a round-sectioned socket and a narrow blade (Fig. 2:2) date to Bronze Age periods IV and V (Z. Bukowski 1998, p. 314–315). Due to the similarity of the form of specimens recovered in Pomerania, Greater Poland and Mecklenburg, the provenance and typological posi-

tion of these chisels cannot be established and they must be regarded as local (E. Sprockhoff 1956, p. 101; Z. Bukowski 1998, p. 314).

Bronze sickles (Fig. 2:3.4) are simple forms with an integral rivet on the handle. Almost all of these specimens have been found in hoards dating to Bronze Age period V. In Pomerania chisels of this type are recorded in the Odra estuary and in the belt extending between Koszalin and Puck (M. Gedl 1995, pl. 44B; Z. Bukowski 1998, p. 327). This range suggests a local provenance of these sickles, leading to their classification as Pomeranian type (J. Kostrzewski 1958, p. 150, 356, lists 42, 43).

In the earlier literature group deposits of damaged objects used to be interpreted as hoards of itinerant bronzesmiths, their occurrence mostly linked to the reduced influx of raw bronze at the end of Bronze Age period IV and to the hoarding of bronze scrap for recasting (J. Kostrzewski 1953, p. 201). However, it is also possible that the deposition of damaged objects was a form of hoarding goods by their owners, rather than their makers. The aim of ritually destroying and disposing of these objects may have been dictated by the wish to sustain, or to acquire, a suitable social rank (R. Bradley 1990, p. 145; Z. Bukowski 1998, p. 257, 264; W. Blajer 2001, p. 288; A. Rembisz 2009, p. 24).

ttum. A. Kinecka

<https://doi.org/10.36154/wa.66.2015.09>

Katarzyna Czarnecka, Wojciech Siciński

UNIKATOWA POCHWA MIECZA Z CMENTARZYSKA KULTURY PRZEWORSKIEJ W ORENICACH, POW. ŁĘCZYCKI

W trakcie ratowniczych badań wykopaliskowych na trasie przyszłej autostrady A1 na stanowisku 2–4 w Orenicach, gm. Piątek, pow. łęczycki, prowadzonych przez Fundację Badań Archeologicznych Imienia Profesora Konrada Jażdżewskiego w Łodzi, otrzymano zgłoszenie o przypadkowym odkryciu cmentarzyska ciałopalnego. Zabezpieczono wówczas zawartość grobu jamowego z fazy A₃ młodszego okresu przedrzymskiego, a na powierzchni cmentarzyska znaleziono nieliczne ułamki ceramiki i fragment miecza żelaznego.

Nekropola położona jest w północnej części wsi, pomiędzy istniejącą już autostradą A1 a zabudowaniami i drogą asfaltową prowadzącą do Piątku (Ryc. 1). Stanowisko zostało częściowo zniszczone na początku lat 90. XX wieku, gdy wykopano tu staw o wymiarach ok. 15×15 m, mający za zadanie odwodnienie terenu. Drugi staw wykopano na sąsiedniej działce i, jak możemy przypuszczać, również on zniszczył niewielki obszar południowozachodniej części nekropoli. Stanowisko znajduje się w bardzo niekorzystnej strefie geomorfologicznej, o wysokim poziomie wód gruntowych, co znajduje odzwierciedlenie w stanie zachowania materiałów zabytkowych, zarówno ceramicznych, jak i metalowych, stwarzającym poważne problemy konserwatorskie.

W 2012 roku badania na cmentarzysku podjęło Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi, z ramienia którego pracami terenowymi kierował dr Wojciech Siciński. Prace wykopaliskowe zakończono w 2015 roku. W ich wyniku przebadano obszar o powierzchni około 38,5 ara, na którym odkryto 265 pochówków ciałopalnych z młodszego okresu przedrzymskiego oraz wczesnego okresu wpływów rzymskich. Jednym z ciekawszych okazał się być grób 67, odkryty w 2012 roku. Poniżej

prezentujemy jego zawartość wraz z analizą materiału zabytkowego.

Grób 67 (jamowy)

Odkryty na głęb. 35 cm od powierzchni. Jama grobowa owalna, o wym. 193×103 cm i głęb. 32 cm. Wypełnisko stanowiła czarna, przepalona ziemia z dużą ilością materiału ceramicznego oraz zabytkami metalowymi¹, a także przepalonymi kośćmi ludzkimi (Ryc. 2).

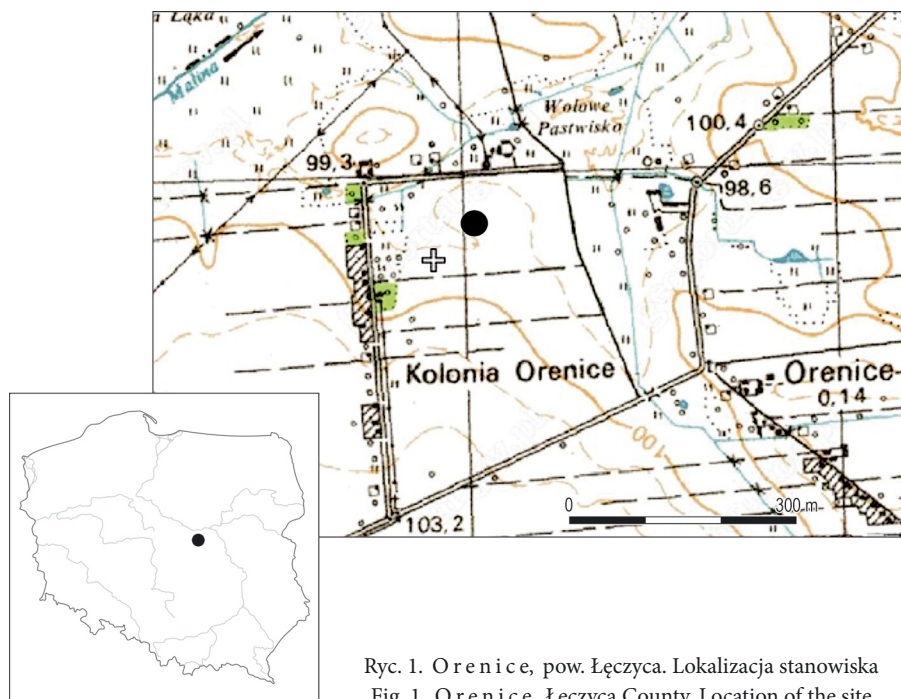
Inwentarz: 1. 322 fragm. ceramiki dość silnie przepalonej, barwy brunatnej i szarej, wśród których można wyróżnić: fragment niewielkiej miseczki z krawędzią zachyloną do środka i umieszczonym poziomo niewielkim uszkiem (Ryc. 3:1), fragmenty dwóch naczyń odwrótnie gruszkowatych (Ryc. 3:2,3), fragment misy z facetowaną krawędzią (Ryc. 3:4), fragmenty dużej misy z krawędzią zachyloną do środka (Ryc. 3:5), fragmenty naczynia wazowatego (Ryc. 3:6), fragment kubka z facetowaną krawędzią (Ryc. 3:7), fragmenty trzech uch (Ryc. 3:8), pięć fragmentów zdobionych brzuśców naczyń (Ryc. 3:9–13) oraz 12 fragmentów den (Ryc. 3:14–19). 2. Stopiona mosiężna pochwa miecza (Ryc. 5, 6:1.2). 3. Sprężynka zapinki żelaznej (Ryc. 4:1). 4. Fragment zapinki żelaznej typu K wg Kostrzewskiego (Ryc. 4:2). 5. Kolec sprzączki (?) żelaznej, dług. 3,5 cm (Ryc. 4:3). 6. Krzesiwo żelazne typu skandynawskiego (?), dług. 6 cm (Ryc. 4:4). 7. Fragment kabłąkowej ostrogi żelaznej (Ryc. 4:5). 8. Fragment umbra (?) żelaznego (Ryc. 4:6). 9. Dwa nity żelazne z półkulistymi główkami (Ryc. 4:7,8). 10. Dwa nity żelazne o dużych, płaskich główkach (Ryc. 4:9). 11. Trzy fragmenty grotu żelaznego (Ryc. 4:11). 12. Nóż żelazny z obustronnie wyodrębnionym trzpieniem i skuwką rękojeści, dług. 19,5 cm (Ryc. 4:12). 13. Nóż żelazny, dług. 14 cm (Ryc. 4:13). 14. Nóż żelazny, dług. 8,9 cm (Ryc. 4:14). 15. Fragment przedmiotu żelaznego w postaci pręta z nałożoną kolistą tarczką (Ryc. 4:15). 16. Fragment zdobionej okładziny rękojeści noża wykonanej z poroża. 17. Zdobiona żelazna skuwka rękojeści noża (Ryc. 4:17). 18. Fragment żelaznego trzpienia do rękojeści miecza zakończonego nieznacznie profilowanym nakładanym guzkiem żelaznym, dług. ok. 17 cm (Ryc. 6:3). 19. Fragment taśmy żelaznej o przekroju daszkowatym, pustej w środku (Ryc. 4:19). 20. Fragment przedmiotu żelaznego o przekroju rynienkowatym (Ryc. 4:20). 21. Przepalone kości ludzkie o wadze 262 g, należące do osoby dorosłej (mężczyzny?) w wieku ponad 20 lat². 22. Dwie niewielkie przepalone kości zwierzęce.

Najciekawszym znaleziskiem jest pochwa miecza, wykonana została z dwóch blach mosiężnych (Tab. 1)³. Niestety, jej

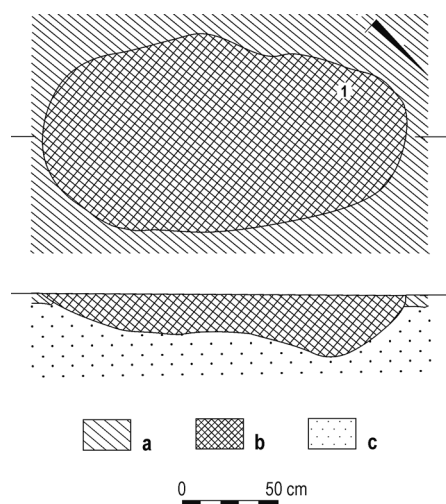
¹ Stan zachowania większości zabytków nie pozwala na podanie wiarygodnych wymiarów.

² Ocenę materiału antropologicznego wykonała dr Anna Zielińska.

³ Analizę metalograficzną wykonała Halina Młodecka z Muzeum

Ryc. 1. Orenice, pow. Łęczyca. Lokalizacja stanowiska
Fig. 1. Orenice, Łęczyca County. Location of the site

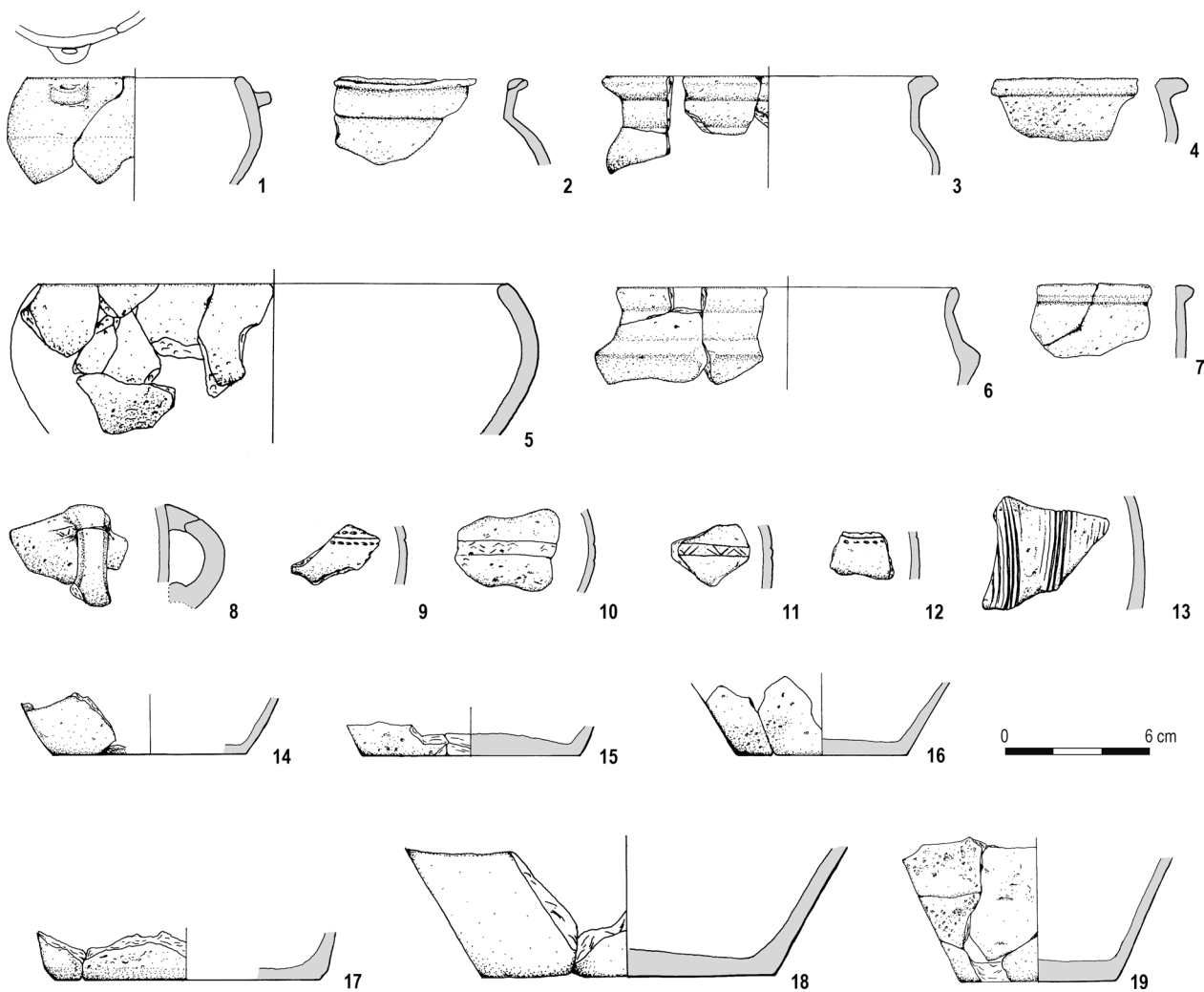

Ryc. 2. Orenice, pow. Łęczyca, grób 67. Plan i przekrój.

1 – pochwa miecza, a – jasnobrunatna ziemia, b – czarna, przepalona ziemia, c – żółty piasek. Rys.: W. Siciński
Fig. 2. Orenice, Łęczyca County, grave 67. Plan and cross-section. 1 – scabbard, a – light brown soil, b – black burnt soil, c – yellow sand. Drawing: W. Siciński

stan zachowania uniemożliwia dokładną rekonstrukcję. Przedmiot, obecnie w trzech większych fragmentach, jest nadtopiony, odkształcony i niekompletny. Każdy fragment jest co najmniej dwukrotnie zgięty i skręcony wokół własnej osi (Ryc. 5, 6:1.2) – dlatego nie można ustalić całkowitej długości pochwy. Szerokość blachy wynosi od 4,5 cm przy wylocie do 3,5 cm w części dolnej, nad trzewikiem. Pochwę wykonano przez

Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, wykorzystując spektrometr rentgenowski fluoroscencyjny z dyspersją energii (EDXRF) typu PW 4030.

Ryc. 3. Orenice, pow. Łęczyca, grób 67. Ceramika. Rys.: W. Janowska
 Fig. 3. Orenice, Łęczyca County, grave 67. Pottery. Drawing: W. Janowska

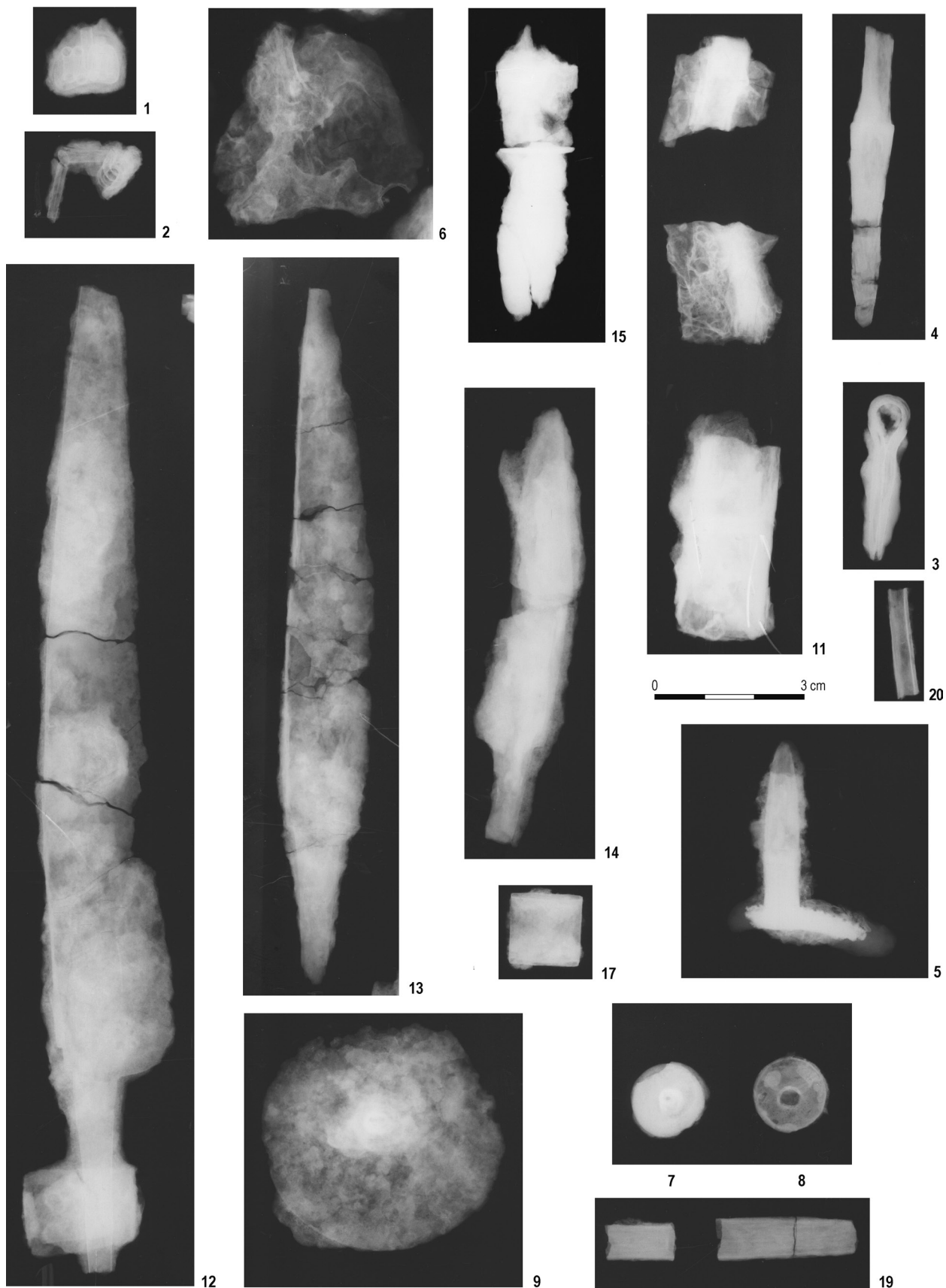
nałożenie spodniej blachy na wierzchnią. Wylot ma kształt dzwonowaty. W górnej części pochwy była nałożona ozdobna płytką z ażurowym zdobieniem, z której zachowały się tylko fragmenty, jednak bardzo czytelny odcisk brakującej części pozwala na dość dokładną rekonstrukcję (Ryc. 7:1). Wydłużona górna płytką zawieszki z prostokątną przewleczką sięga do krawędzi wylotu i zakończona jest niewielką kolistą tarczką z nitami⁴. Dolna płytką zawieszki przechodziła w długą, wąską rynienkę mocowaną nitami, w podobny sposób jak na egzemplarzach z grobu 147/1937 z Witaszewic, pow. łęczycki, czy z grobu 108 z Zemplína, okr. Trebišov na Słowacji (K. Czarnecka 2014, ryc. 1, 3:2, 4). Element ten jest widoczny pomimo nadtopienia i odkształcenia części centralnej, a wyraźny ślad po rynience rozszerzającej się w kolistą tarczkę z nitami jest czytelny w części dolnej pochwy (Ryc. 6:2). Średnica tarczek umieszczonych na końcach (górnym i dolnym) rynienki jest taka sama (1,1 cm), co potwierdza, że jest to ten sam element.

⁴ Tak zakończona górna płytką jest spotykana dość często na pochwach zdobionych *opus intarsiale* zarówno z obszaru Słowenii – z rzeki Ljubljanicy i ze stanowiska Strmec Bela Cerkev, obč. Šmarješke Toplice (J. Istenič 2010, ryc. 3, 5), jak i z Nadrenii – Badenheim, Kr. Mainz-Bingen (A. Böhme-Schönberger 1998, ryc. 11–13 i wklejka).

Z ażurowej okładziny zachowała się, choć też niekompletnie, dolna część w postaci poziomych pasm połączonych drobnymi, prostymi, pionowymi elementami, co daje efekt rzędu prostokątów – jak np. na egzemplarzach ze Słowenii (Ryc. 8), z Strmec Bela Cerkev, obč. Šmarješke Toplice, czy Verdun, obč. Nove Mesto, grób 131 (J. Istenič 2010, ryc. 7, 10). W górnej części płytką nie zachowała się, ale bardzo czytelny odcisk na powierzchni blachy pozwala na odtworzenie „klasycznego wzoru” (pozioma arkadka – profilowany łącznik – owal – profilowany łącznik – pozioma arkadka), spotykanego na zdecydowanej większości ozdobnych ażurowych okładzin (J. Metzler, C. Gaeng 2009, ryc. 215). Na okładzinie z Orenice nie było motywu kółek obecnych na ażurowej płytce mocowanej na pochwie z tylną rynienką z Witaszewic (K. Czarnecka 2014, ryc. 1:1, 3:1). Ślad górnej części jest mniej czytelny, nie można więc rozstrzygnąć, czy była tam poprzeczka zamykająca pasma ornamentu, zachowane ślady sugerują jednak, że jest to prawdopodobne.

Pochwa wyraźnie zwęża się ku dołowi. Najciekawszym elementem jest trzewik zakończony masywną, nieco spłaszczoną kulką o wysokości 1 cm i przekroju 1,5 cm. Nasada powyżej kulki jest zaopatrzona w dwa dookólne rowki, co daje efekt profilowania. Około 1,6 cm powyżej nasady kulki, na spodniej

Ryc. 4. Orenice, pow. Łęczyca, grób 67. Wyposażenie grobu. Fot. RTG: M. Kanwiszer
 Fig. 4. Orenice, Łęczyca County, grave 67. Grave equipment. RTG photo: M. Kanwiszer

Ryc. 5. Orenice, pow. Łęczyca, grób 67. Mosiężna pochwa miecza. Fot.: W. Pohorecki
 Fig. 5. Orenice, Łęczyca County, grave 67. Sword scabbard made of brass. Photo: W. Pohorecki

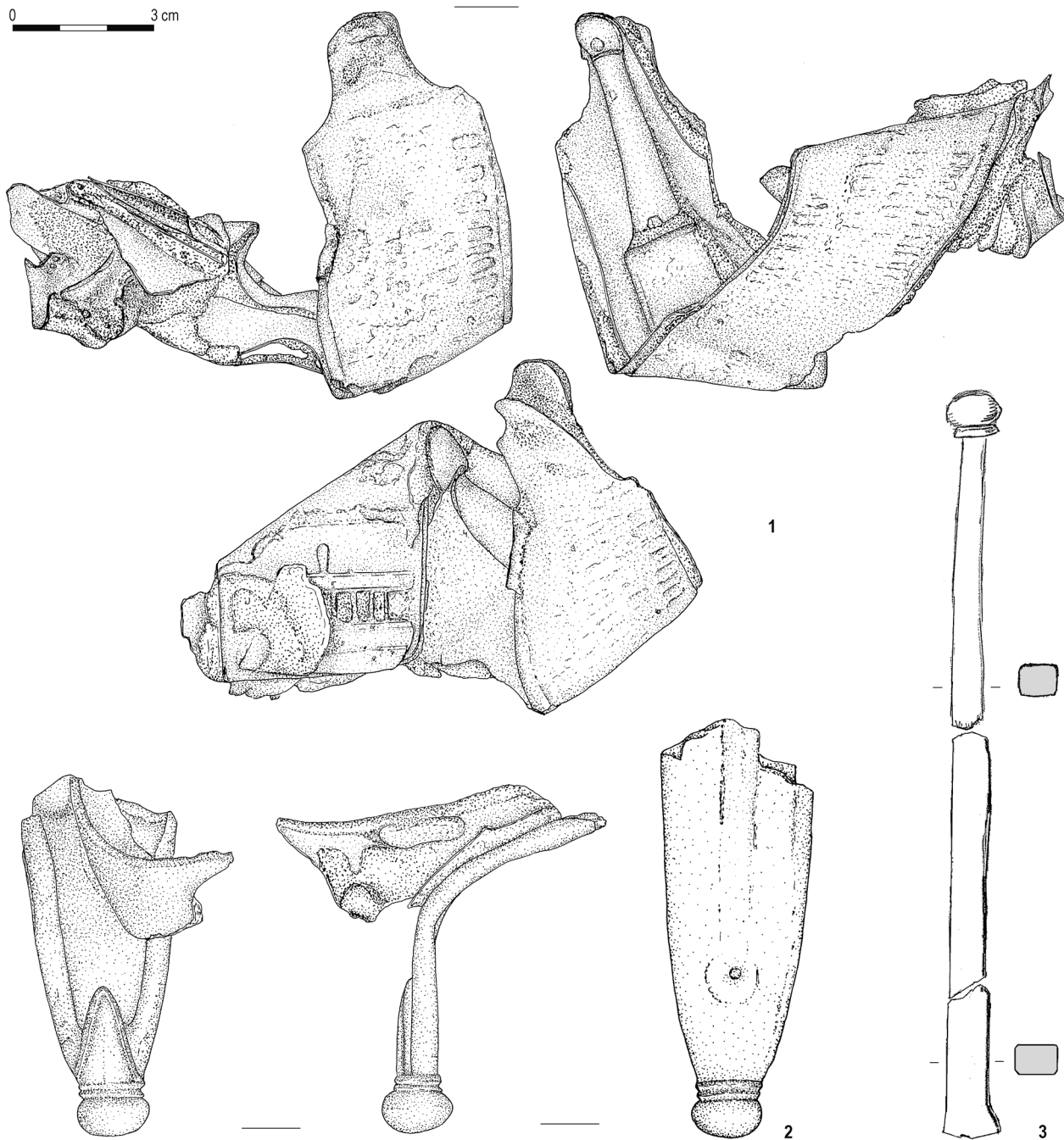
Tab. 1. Orenice, pow. Łęczyca. Analiza składu chemicznego pochwy miecza z grobu 67
 Table 1. Orenice, Łęczyca County. Chemical composition of a scabbard from grave 67

Numer próbki* / Sample number*	S	Cl	Ca	Cr	Mn	Fe	Ni	Cu	Zn
1	0,70	–	4,82	0,10	–	1,53	0,087	91,3	1,50
2	0,61	–	0,61	0,08	0,05	0,48	0,15	88,1	9,93
3	0,36	1,30	0,40	0,11	0,04	0,51	0,10	89,4	7,78
4	0,10	0,84	0,33	0,064	0,007	0,40	0,06	85,6	12,60
5	0,20	0,55	0,28	0,12	0,02	0,66	0,03	90,4	7,76
6	0,10	0,83	0,20	0,11	–	0,50	0,06	89,2	8,69
7	0,20	0,79	0,23	0,11	0,02	0,59	0,06	90,3	7,71
Średnia zawartość / Average contents	0,26	0,86	0,34	0,10	0,03	0,52	0,08	88,83	9,08
Odchylenie standardowe / Standard deviation	0,20	0,27	0,15	0,02	0,02	0,09	0,04	1,79	1,93

* Próbkę 1 pochodzi z fragmentu zakonserwowanej, spatinowanej części pochwy, pozostałe z fragmentów, z których usunięto zanieczyszczenia i patynę, poddając analizie powierzchnię metaliczną. Wyniki podano w procentach wagowych

* Sample 1 comes from surface with original patinated and then preserved, other samples come from fragments previously cleaned to a pure metallic surface. Results are given in weight percentage

0 3 cm

Ryc. 6. O r e n i c e, pow. Łęczycza, grób 67. Mosiężna pochwa miecza (1, 2), żelazny trzpień rękojeści miecza (3).

Rys.: G. Nowakowska (1, 2), K. Czarnecka (3)

Fig. 6. O r e n i c e, Łęczycza County, grave 67. Sword scabbard made of brass (1, 2), iron sword handle (3).

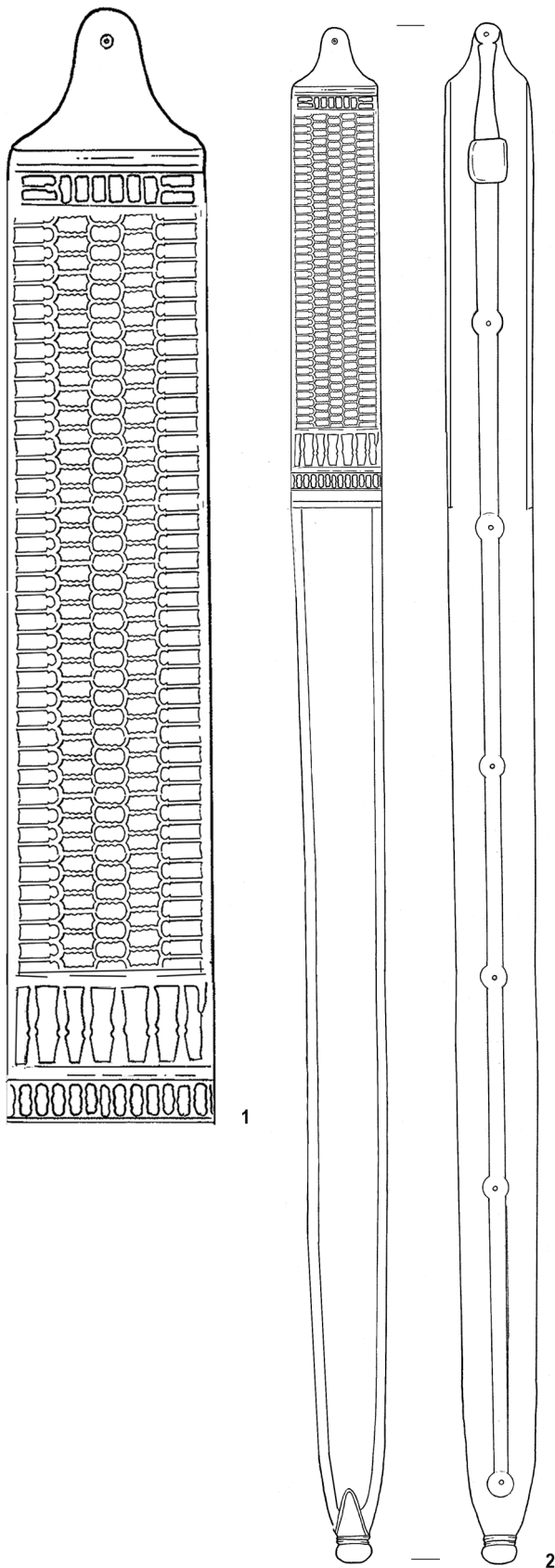
Drawing: G. Nowakowska (1, 2), K. Czarnecka (3)

ściance pochwy widoczny jest ślad po kolistej płytce z otworem na nit, mocującej zakończenie żeberka. Od trzewika, na stronie wierzchniej odchodzi niewielka, trójkątna tarczka, pod którą wchodzi zawinięte krawędzie dolnej płytki. Wzdłuż krawędzi trójkątnej tarczki umieszczona jest ozdobna ryta linia.

Trzewiki z kulką, charakterystyczne dla mieczy typu *Mainz* i nieco później dla typu *Pompeji*, okuwają zakończenia pochew z materiałów organicznych (drewna i skóry), połączonych bocznymi rynienkowatymi okuciami wzmocnionymi poprzecznymi klamrami, czasem nitami, niekiedy z nałożonymi blaszkami (M. Biborski 1999, ryc. 13; Ch. Miks 2007, s. 222–228;

L. Pernet 2011, s. 102, 104, ryc. 124). Pochwy tego typu należały do uzbrojenia republikańskiej armii rzymskiej i wywodzone są od miecza określanego jako *gladius hispanienses*⁵. Zdecydowanie odróżniają się od militariów celtyckich, do których należą metalowe pochwy zdobione ażurowymi okładzinami,

⁵ L. Pernet (2011, s. 101, ryc. 53, 67:1.2) wyróżnia wśród pochew celtyckich typ pochwy wykonanej z materiałów organicznych połączonych metalowym trzewikiem zakończonym kulką, znany głównie z Brytanii (np. Stanwick, Northhamptonshire). Od egzemplarzy rzymskich odróżnia te trzewiki zaokrąglone, a nie trójkątna część dolna.

Ryc. 7. Orenice, pow. Łęczyca, grób 67. Rekonstrukcja pochwy miecza. Rys.: K. Czarnecka

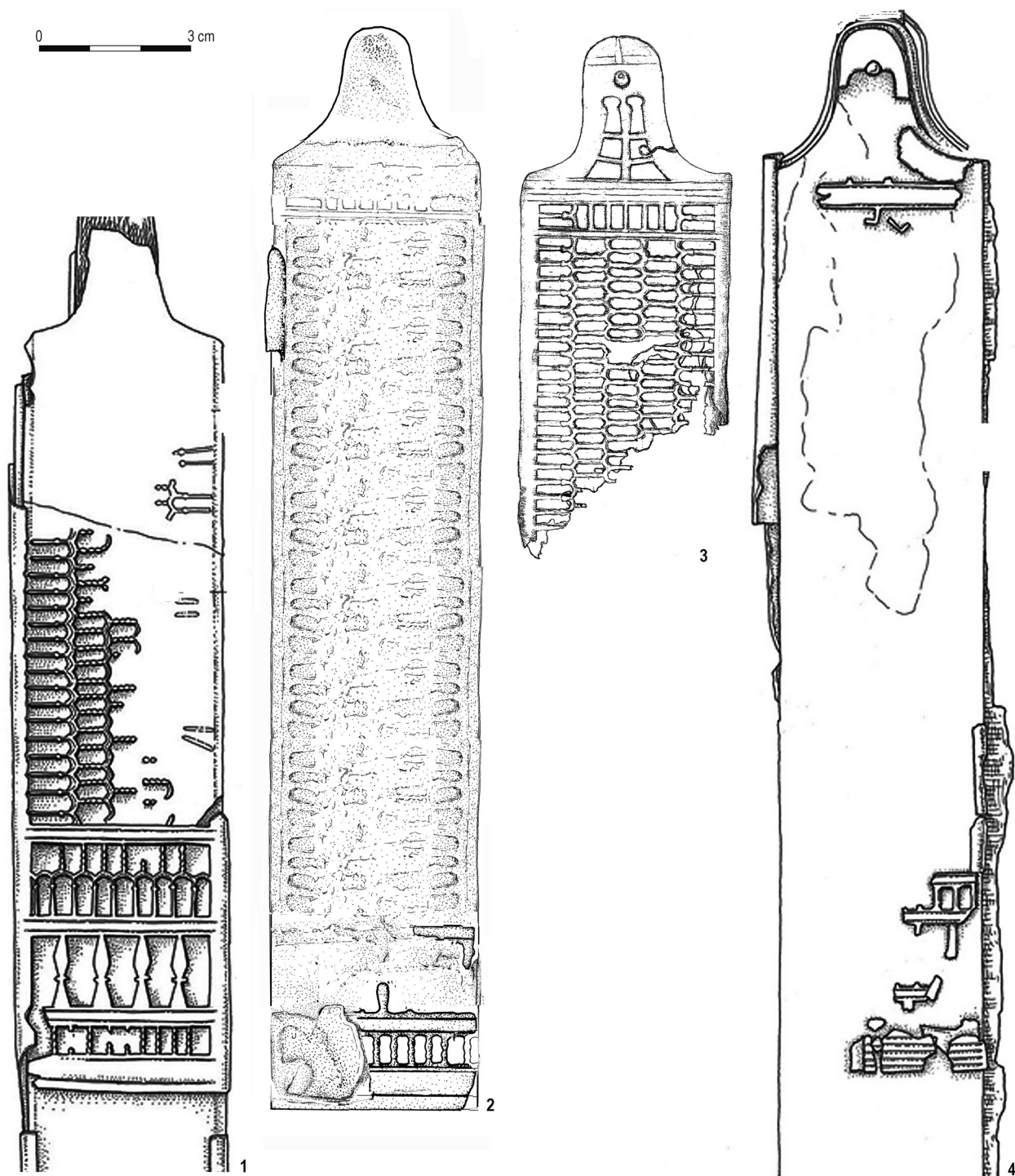
Fig. 7. Orenice, Łęczyca County, grave 67. Reconstruction of the sword scabbard. Drawing: K. Czarnecka

ale z innymi trzewikami. Połączenie dwóch, wyraźnie rozbieżnych, tradycji i technik wykonywania pochew, widoczne w wypadku egzemplarza z Orenic, jest czymś wyjątkowym. Podobnie specyficzną formę łączącą te dwie tradycje ma też pochwa krótkiego miecza (*gladius*) z osady (obozu rzymskiego?) w Amiens, Square Jules Bocquet (N. Maheo 1979). Jest ona wykonana z blach żelaznych i zaopatrzona na też żelazny trzewik z kulką, a jej wielkość i proporcje odpowiadają znanym pochwom *gladiusów*. W górnej części ma nałożoną brązową płytkę ażurową z motywem dekoracyjnym nieco podobnym do umieszczonego na pochwie (Ryc. 9) z Goeblingen Nospelt, kanton Capellen (Luksemburg), grób C (J. Metzler, C. Gaeng 2009, ryc. 208). Najciekawszym, zupełnie nietypowym elementem, jest zawieszka z prostokątną przewleczką umieszczona na tylnej ścianie pochwy, na sposób pochew celtyckich, zastosowana zamiast bocznych uszek, stosowanych w egzemplarzach rzymskich (N. Maheo 1979, s. 231). Ta dość odległa terytorialnie analogia wskazuje jednak na możliwość pojawiania się takich hybryd jak pochwa z Orenic⁶.

Przykłady styku tradycji militariów celtyckich i rzymskich można wskazać np. z terenu dzisiejszej Słowenii, której ziemie stały się prowincją państwa rzymskiego już w ostatnim półwieczu przed Chr. Dobrym przykładem jest znalezisko z grobu 3, określonego jako „książęcy”, z cmentarzyska Reka pri Cerknem, obč. Idrija. Lateński miecz z dzwonowatym jelcem umieszczony był w pochwie z żelaznej blachy z brązowymi poprzecznymi klamrami i okuciami brzegu zakończonymi kulką (M. Guštin 1991, s. 25, tabl. 30:1). Niestety, stan zachowania tego przedmiotu jest zły i trudno odtworzyć cały kształt, ponieważ nie zachowała się górna część pochwy. Miecz został skrócony, zapewne po to, żeby pasował do pochwy pierwotnie dla niego nie przeznaczonej. Może to się też wiązać ze zmianą techniki walki i odchodzenia od długich mieczy w rodzaju *spatha*, na rzecz krótszych *gladiusów*. M. Guštin (1991, s. 55) wskazuje na podobne przykłady skracania długich mieczy lateńskich, znane z terenów alpejskich.

J. Istenič (2010, s. 143, 145) przyjmuje fakt, że pochwy z ozdobnymi płytkami były wykonywane z mosiądzu, za dowód ich produkcji w warsztatach rzymskich, choć zastosowanie tego stopu przez rzemieślników celtyckich jest również potwierdzone. Wyjątkowym przykładem świadomego połączenia tradycji rzymskiej i lateńskiej jest okładzina pochwy, niestety z nieznanego miejsca, niedawno restaurowana w Römisch-Germanisches Zentralmuseum w Moguncji (Ch. Miks 2015, s. 285). Jest zaopatrzona w dekoracyjną okładzinę z motywami figuralnymi, z których jedno zaczerpnięto z tradycji trackiej czy Celtyki wschodniej, a drugie wprost z tradycji rzymskiej (Ch. Miks 2015, ryc. 3, 4). Niestety, stan zachowania pochwy – brak trzewika i dolnej części – nie pozwala na określenie jej typu.

⁶ Przerabianie celtyckich pochew, tak żeby można je było nosić „na sposób rzymski” (F. Q u e s a d a S a n z określa go jako „iberyjski” bądź „śródziemnomorski”), zaobserwowano również w okresie wcześniejszym (IV wiek przed Chr.) i to na dość odległym terenie. Z Hiszpanii, z Quintanas de Gormaz (prow. Soria) pochodzi zdobiona parą smoków pochwa miecza z zawieszka na spodniej blaszce i dodatkowo domontowanymi bocznymi kółeczkami (F. Q u e s a d a S a n z 1997, s. 263, ryc. 5, 14).

Ryc. 8. Pochwy mieczy z ażurowymi okładzinami.

Fig. 8. Sword scabbards with openwork plating.

1 – Strmec Bela Crkev, obč./County Šmarješke Toplice; 2 – Orenice, grób/grave 67; 3 – Wesółki, pow./County Kalisz, grób/grave 50; 4 – Verdun, obč. County Mihovo, grób/grave 131. Wg./After: J. Istenič 2010 (1, 4). Rys./Drawing: K. Czarnecka (2), G. Nowakowska (3)

Zawieszki przechodzące w długie żeberko mocowane nitami, takie jak zaobserwowano na pochwie z Orenic, znane są z kilku egzemplarzy pochew określonych jako typ *Zemplín* (K. Czarnecka 2014, s. 69). Są one wykonane z blach mosiężnych, bez elementów żelaznych, z dzwonowatym wylotem i płytkami *opus interrasile* – podobnie jak w Orenicach. Nieco inny jest natomiast trzewik – półkolisty, utworzony poprzez

zawinięcie dolnej ścianki pochwy na górną, podczas gdy na egzemplarzu z Orenic trzewik jest wprowadzie też utworzony przez zawinięcie blachy ścianki, ale ma kształt trójkątny i jest zakończony kulką. Sądzimy, że pochwa z Orenic jest najbliższa typowi *Zemplín*. Choć jest to znalezisko unikatowe to pewne cechy – zawieszka taka jak na pochwach typu *Zemplín*, styl ażurowej okładziny – wskazują na nawiązania do znalezisk ze

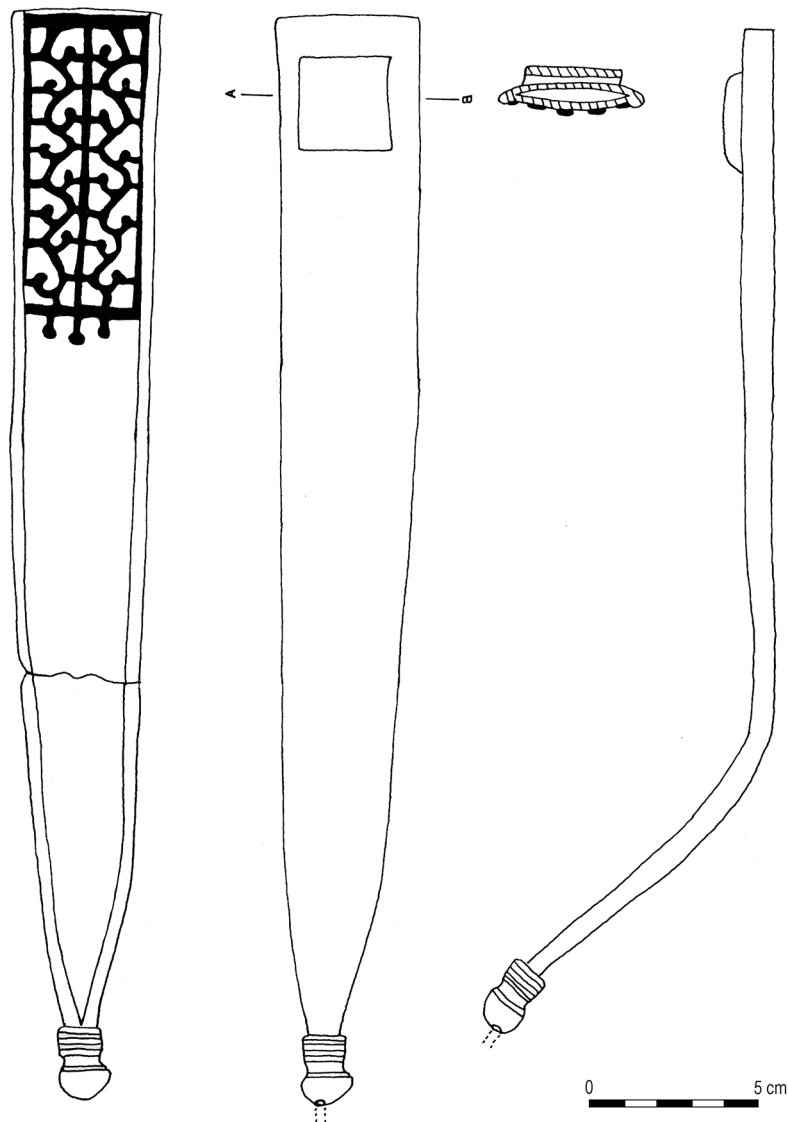
Słowenii i Austrii. Tam prawdopodobnie należy szukać miejsca produkcji tego przedmiotu.

Interesujące są pewne aspekty rytuału pogrzebowego zaobserwowane w omawianym grobie – brak miecza, zastąpionego fragmentem rękojeści, a także zdekompletowanie samej pochwy, z której usunięto ażurową okładzinę (zostały tylko małe fragmenty) i, zapewne, część ścianek. Na cmentarzyskach kultury przeworskiej militaria składane do grobów były, zgodnie z rytuałem pogrzebowym, niszczone, jednak sposób i stopień tego zniszczenia był różny (K. Czarnecka 2005, s. 69; K. Czarnecka, B. Kontny 2009, s. 29; P. Harasim 2014, s. 91–92). Tak silna deformacja, jak w przypadku pochwy z Orenic, jest niespotykana. Inne elementy uzbrojenia – grot i umbo – złożono w grobie w postaci niewielkich fragmentów.

Bardzo zły stan zachowania przedmiotów metalowych utrudnia ich analizę, której podstawą są, w dużym stopniu, zdjęcia RTG. Niemniej, w wypadku części z nich można określić typ i chronologię. Pochwa miecza może być datowana na późny odcinek fazy A₃, może fazę A₃/B₁, podobnie ostroga (Ryc. 4:5) należąca do typu B Ginalskiego (na przynależność do tego typu wskazuje bardzo wysoki kolec i płaski kabłąk), a także duży nóż ze skuwką (Ryc. 4:12). Z fazą A₃ wiązać można też „kolec” (Ryc. 4:3) i masywny przedmiot żelazny (Ryc. 4:4), który może być tokiem, puncą, ewentualnie krzesiwem (B. Kontny 1999, s. 29; T. Dąbrowska 2008, s. 62). Umbo zachowane jest w bardzo niewielkim fragmencie i nie można ustalić jego typu (Ryc. 4:6); mały fragment rynienkowaty (Ryc. 4:20) jest zapewne okuciem jego krawędzi. Również proste wylewy czy tektonika niektórych fragmentów naczyń wskazuje na rozwiniętą fazę A₃ (Ryc. 3:5–7).

Wcześniejszą chronologię ma zapinka z zaigietym kolankowatym kabłąkiem, prawdopodobnie z guzkiem, co wskazuje na typ K, będący wyznacznikiem fazy A₂ (Ryc. 4:2). Z drugiej zapinki zachowała się tylko czterozwojowa sprężynka z górną cięciwą (Ryc. 4:1), zatem jej określenie typologiczne, a co za tym idzie chronologiczne, jest niemożliwe.

Pojedyncze przedmioty o chronologii wcześniejszej od pozostałych elementów wyposażenia występują niekiedy w obiektach zamkniętych (grobach) kultury przeworskiej. Pojawianie się w jednym zespole zapinek odmiany K i M było już, choć niezbyt często, odnotowywane (T. Dąbrowska 2008, s. 27). Zapinka odmiany J towarzyszy zapince N w grobie 297 z Obolina (K. Czarnecka 2007, tabl. CCL/297:1.2), z którego pochodzi miecz w pochwie z nakładaną płytką z żelazną prostą kratką. Być może z podobną sytuacją można się liczyć w wy-

Ryc. 9. A m i e n s, Square Jules Bocquet. Pochwa miecza. Wg: N. Maheo 1979
Fig. 9. A m i e n s, Square Jules Bocquet. Sword scabbard. After: N. Maheo 1979

padku grobu z Orenic, choć tutaj rozbieżność chronologiczna (A₂–A₃/B₁) jest dość duża. Nie można jednak całkowicie wykluczyć, że zapinka typu K nie należy do zespołu z pochwą, pomimo iż została znaleziona w tym samym obiekcie. Przykłady niewidocznych wkopów, odtworzonych jedynie na podstawie wyróżnienia zespołów o różnym datowaniu, są znane z cmentarzysk kultury przeworskiej (por. T. Dąbrowska 1980; K. Czarnecka 1999). Przesłanką potwierdzającą taką hipotezę może być obecność innych przedmiotów pochodzących z omawianego grobu, o chronologii odpowiadającej zapince odmiany K. Są to nity o bardzo dużych płaskich główkach, charakterystyczne dla umb odmiany 10 wg Bochnaka, a także nóż z łukowatym tyłcem i niewyodrębnionym trzpieniem. Wśród ceramiki również można wyróżnić kilka fragmentów naczyń z wyraźnymi zaznaczonymi facetowanymi wylewami, oraz poziomo ustawionym uszkiem, co pozwala datować je na fazę A₂ (Ryc. 3:1–4). Pozostawiając nierozstrzygnięty problem niespójności chronologicznej zespołu grobowego – czy jest to przy-

⁷ Przedmioty takie, niezależnie od funkcji, również są typowe dla ostatniego odcinka młodszego okresu przedrzymskiego (T. Dąbrowska 2008, s. 38)

padkowa domieszka, przykład dłuższego funkcjonowania starszych przedmiotów, czy też niewidoczny wkop we wcześniejszy grób – stwierdzamy, że samą pochwę datować można na czas między schyłkiem fazy A₃ a początkiem fazy B₁.

Dr Katarzyna Czarnecka
Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie
ul. Długa 52
PL 00-241 Warszawa
kczarneckapma@gmail.com

Wojciech Siciński
Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi
Plac Wolności 14
PL 91-415 Łódź
wojciech.sicinski@maie.lodz.pl

LITERATURA

- Biborski, M.
1999 *Typologische Differenzierung der Schwerter und ihrer Scheiden im europäischen Barbaricum in der ersten Hälfte des 1 Jh. n. Chr.*, [w:] J. Andrzejowski (red.), *Comhlan. Studia z archeologii okresu przedrzymskiego i rzymskiego w Europie środkowej dedykowane Teresie Dąbrowskiej w 65. rocznicę urodzin*, Warszawa, s. 81–107.
- Böhme-Schönberger, A.
1998 *Das Grab eines vornehmen Kriegers der Spätlatenezeit aus Badenheim*, „Germania” 76, s. 217–256.
- Czarnecka, K.
1999 *O pozornej niezgodności stratygraficznej. Dwa ciekawe groby z cmentarzyska kultury przeworskiej w Oblinie, pow. garwoliński*, [w:] J. Andrzejowski (red.), *Comhlan. Studia z archeologii okresu przedrzymskiego i rzymskiego w Europie środkowej dedykowane Teresie Dąbrowskiej w 65. rocznicę urodzin*, Warszawa, s. 165–177.
2005 *Nieznane materiały z cmentarzyska kultury przeworskiej w Wólce Domaniowskiej, w pow. radomskim*, WA LVII (2004–2005), s. 67–72.
2007 *Oblin. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur in Südmasuren*, Monumenta Archaeologica Barbarica XIII, Warszawa.
2014 *Pochwa z ażurową okładziną z Witaszewic – szczególnie import ze środkowej Polski*, [w:] J. Andrzejowski (red.), *In medio Poloniae Barbaricae. Agnieszka Urbaniak in memoriam*, Monumenta Archaeologica Barbarica. Series Gemina III, Warszawa, s. 65–78.
- Czarnecka, K., Kontny, B.,
2009 *Traces of combat or traces of ritual destruction? The damage to weapons in the Przeworsk culture*, „Xantener Berichte” 16, s. 29–40.
- Dąbrowska, T.
1980 *O pozornej niezgodności chronologicznej inwentarzy niektórych grobów kultury przeworskiej*, WA XLIV/2 (1979), s. 144–155.
- 2008 *Młodszy okres przedrzymski na Mazowszu i zachodnim Podlasiu. Zarys kulturowo-chronologiczny*, MSiW VII, Warszawa.
- Ginalska, J.
1991 *Ostrogi kabłąkowe kultury przeworskiej. Klasyfikacja typologiczna*, PArch. 38, s. 53–84.
- Guštin, M.
1991 *Posočje in der jüngeren Eisenzeit*, Narodni muzej, Katalogi et monographiae 27, Ljubljana.
- Harasim, P.
2014 *Rzadkie metody rytualnego niszczenia militariów kultury oksywijskiej*, [w:] J. Andrzejowski (red.), *In medio Poloniae Barbaricae. Agnieszka Urbaniak in memoriam*, Monumenta Archaeologica Barbarica. Series Gemina III, Warszawa, s. 91–98.
- Istenič, J.
2010 *Late La Tène scabbards with non-ferrous openwork plates*, „Arheološki vestnik” 61, s. 121–164.
- Kontny, B.
1999 *Znaleziska toków z obszaru kultury przeworskiej*, „Światotwó” 1 (XLII), fasc. B, s. 128–137.
- Kostrzewski, J.
1919 *Die ostgermanische Kultur der Spätlatenezeit*, Mannus-Bibliothek 18–19, Leipzig-Würzburg.
- Maheo, N.
1979 *Fourreau de poignard romain à Amiens*, „Cahiers archéologiques de Picardie” 6, s. 230–232.
- Metzler, J., Gaeng, C.
2009 *Goebblange-Nospelt, une nécropole aristocratique trévière*, Dossiers d’archéologie du Musée national d’histoire et d’art 13, Luxembourg.
- Miks, C.
2007 *Studien zur römischen Schwertbewaffnung in der Kaiserzeit*, Kölner Studien zur Archäologie der römischen Provinzen 8, Rahden/Westph.
2015 *Eine späteisenzeitliche Spatha in des Kaisers Diensten? Zur Wechselwirkung der Schwerttraditionen am Beginn der Kaiserzeit*, [w:] P. Henrich, Ch. Miks, J. Obmann, M. Wieland (red.), *NON SOLUM ... SED ETIAM. Festschrift für Thomas Fischer zum 65. Geburtstag*, Rahden/Westf., s. 285–299.
- Pernet, L.
2011 *Armement et auxiliaires gaulois (IIe et Ier siècles avant notre ère)*, Protohistoire européenne 12, Montagnac.

Quesada Sanz, F.

1997 *Gladius Hispaniensis: an archaeological view from Iberia*, „Journal of Roman Military Equipment Studies” 8, s. 251–270.

A UNIQUE SWORD SCABBARD FROM A PRZEWORSK CULTURE CEMETERY AT ORENICE, ŁĘCZYCA COUNTY

SUMMARY

A remarkable sword scabbard surfaced in a cremation burial excavated on the cemetery at Orenice in 2012 by the team from the Museum of Archaeology and Ethnography in Łódź led by W. Siciński PhD.

The scabbard, made of two pieces of brass sheet, had been destroyed deliberately. Its mouth is bell-shaped. Originally, the upper part of the scabbard was provided with a decorative plate in an openwork design, now surviving only in fragments, but the very distinct impression left by the now missing fragments permit a fairly accurate reconstruction (Fig. 5, 6). The lower plate of the suspension loop, rectangular of shape, passed to a long, narrow gutter fixed with rivets (Fig. 7), similarly as in specimens from Witaszewice, Łęczyca County, grave 147/1937, or Zemplín, Trebišov County, grave 108 (cf. K. Czarnecka 2014, fig. 1, 3:2, 4). The most remarkable element of the scabbard is its triangular chape, ending in a massive, lightly flattened knob, H. 1 cm, D. 1.5 cm (Fig. 6:2). Chapes with a knob, characteristic for swords type *Mainz* and a little later, for type *Pompeii*, were mounted onto the base of scabbards made of organic materials (M. Biborski 1999, fig. 13; C. Mijs 2007, p. 222–228; L. Pernet 2011, p. 102, 104, fig. 124). Scabbards of this form were part of the Roman Republican army equipment. At the same time, metal scabbards with openwork plating, but with a different form of chape, appear among the Celtic military gear. The combination of these two evidently divergent traditions and techniques of scabbard making in the specimen from Orenice is unprecedented.

The dating of the grave inventory is problematic. Most of the grave goods: spur, knife with a clamp (Fig. 4:5, 12) and scabbard, date to the close of phase A3, possibly the onset of phase B1. At the same time, the inventory features a brooch, variant K (Fig. 4:2), datable to phase A2. This chronological discrepancy may be explained in two ways: the brooch could have entered the assemblage by accident or a no longer recoverable cut had been made into an earlier grave.

tłum. Anna Kinecka

Agnieszka Jarzec

ZNALEZISKO OSTROGI KRZESŁOWATEJ Z REJONU CIECHANOWA

W 1994 roku lokalny miłośnik starożytności Pan Wiesław Ostrowski, przekazał do Muzeum Okręgowego w Ciechanowie¹ czterdzieści siedem zabytków metalowych, datowanych od epoki brązu po nowożytność². Był to zbiór luźnych znalezisk

¹ Od 1998 roku Muzeum Szlachty Mazowieckiej w Ciechanowie.

² Analiza tych artefaktów stała się tematem publikacji M. Piotrowskiego (M. Piotrowski 2000a; 2000b) oraz pracy licencjackiej autorki (A. Jarzec 2006). Pragnę serdecznie podziękować mgr. Markowi

pozyskanych w rejonie wsi Rzeczek, odległej o ok. 6 km na południe od Ciechanowa. Pośród nich znalazł się jeden zabytek pochodzący z obszaru wsi Grędzice, leżącej w granicach gminy i powiatu Ciechanów, oddalonej od Rzeczek o kilka kilometrów na północny zachód (Ryc. 1). Jest to podstawa ostrogi krzesłowatej, datowanej na wczesny okres wpływów rzymskich (Ryc. 2). Przedmiot wykonany został z brązu, jednakże na zdobiących szyjkę pierścieniach widoczne są drobne ślady korozji żelaznej, co sugeruje, iż sam bodziec musiał być sporządzony z tego metalu. Podstawa o długości ok. 33 mm składa się z klepsydrowatych, lekko wysklepionych skrzydeł, z których każde zaopatrzone jest w jeden otwór z tkwiącymi w nich pozostałościami brązowych nitów. Zabytek zachowany jest w dobrym stanie i nie nosi śladów działania ognia.

Ostrogi krzesłowate szczególnie licznie występują na obszarze kręgu nadłabskiego oraz w Skandynawii (J. Tejral 2002, s. 141). Z ziem polskich znanych jest zaledwie kilkadziesiąt egzemplarzy, z których zdecydowana większość wystąpiła na terytorium kultury przeworskiej, zaś na obszarach zamieszkałych przez ludność kultury wielbarskiej odnotowano jedynie kilka znalezisk. Ostrogi tego typu produkowano z żelaza lub brązu, niejednokrotnie łącząc te surowce w jednym wyrobie. Spotyka się także okazy inkrustowane srebrem, zdobione pierścieniami na szyjce, zaś na bodźcu żłobkami i bruzdami (E. Roman 1998, s. 168, 171).

Ostroga z Grędzic najpewniej odpowiada typowi 20 w klasyfikacji M. Jahna, którego rozprzestrzenienie obejmować miało głównie tereny nadłabskie (1921, s. 65, ryc. 20). Egzemplarze tego typu Jahn datuje na II wiek n.e. W typologii E. Roman okazy o klepsydrowato ukształtowanych skrzydłach zaopatrzonych w pojedyncze otwory do nitów stanowią wariant „c” grupy II, a ich datowanie przypada na wczesny okres wpływów rzymskich (E. Roman 1997, s. 170–171). Znaleziska typu II grupują się na obszarze Mazowsza, w rejonie ujścia Wisły, ale także na terenie Dolnego Śląska (E. Roman 1997, mapa III). Wariant „c” reprezentowany jest przez nieliczne okazy, z których większość znaleziono na terenie Mazowsza. Najwięcej, bo sześć ostróg tego typu pochodzi z nekropoli w Modle, pow. mławski, groby 83, 112 i 264 (J. Andrzejowski 2009, s. 112, 130, 208, tabl. 2.34/83:5.6; 3.51/112:3.4, 3.135/264:2.3). Cztery egzemplarze znaleziono na cmentarzysku w Kamieńczyku, pow. wyszkowski, groby 60, 97 i 341 (T. Dąbrowska 1997, s. 22, 29, 68, tabl. XXIX/60:7, LI/97:12.13, CLV/341:9). Do najbliższych analogii ostrogi z Grędzic zaliczyć można także dwie ostrogi wchodzące w skład wyposażenia grobu książęcego ze Zgliczyna-Pobodzega, pow. żuromiński (A. Grzymkowski 2006, s. 63–64, ryc. 6:1). Kolejne egzemplarze pochodzą z grobu 1/79 w Lizawicach, pow. oławski, obiektu 389 w Nowym Targu, pow. sztumski, i z kurhanu III w Łęgu Piekarskim, pow. turecki (E. Roman 1997, s. 170). Dwie luźno znalezione ostrogi tego typu znamy także ze stan. 2 w Pełczyskach, pow. pińczowski (B. Kontny, M. Rudnicki 2002, s. 148, ryc. 2:d).

Analizowana ostroga, choć niemająca kontekstu archeologicznego, stanowi ważne uzupełnienie kartografii tej kategorii zabytków. Jest też jedynym śladem osadniczym z okresu wpływów rzymskich w rejonie wsi Grędzice (dotychczas nie pro-

Piotrowskiemu z Muzeum Szlachty Mazowieckiej w Ciechanowie za udostępnienie zabytków do ich naukowego opracowania.

WYKAZ SKRÓTÓW TYTUŁÓW CZASOPISM I WYDAWNICTW WIELOTOMOWYCH

ABBREVIATIONS OF PERIODICALS' AND SERIAL PUBLICATIONS' TITLES

AAC	– „Acta Archaeologica Carpathica”, Kraków
AAHung.	– „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae”, Budapest
AFB	– „Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege”, Berlin (Stuttgart)
Amtl. Ber.	– „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturgeschichtlichen, vorgeschichtlichen und volkskundlichen Sammlungen des Westpreußischen Provinzial-Museums für das Jahr...”; (później: „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturhistorischen, archaeologischen und ethnologischen Sammlungen des Westpreußischen Provinzial-Museums für das Jahr...” oraz „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturgeschichtlichen, vorgeschichtlichen und volkskundlichen Sammlungen des Westpreußischen Provinzial-Museums für das Jahr...”), Danzig
APolski	– „Archeologia Polski”, Warszawa
APS	– „Archeologia Polski Środkowoschodniej”, Lublin (wcześniej: Lublin-Chełm-Zamość)
AR	– „Archeologické rozhledy”, Praha
B.A.R. Int. Series	– British Archaeological Reports, International Series, Oxford
BerRGK	– „Bericht der Römisch-Germanischen Kommission”, Frankfurt a.M.-Berlin
BJahr.	– „Bonner Jahrbücher”, Köln/Bonn
BMJ	– „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern”, Lübstorf (wcześniej: „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg. Jahrbuch ...”, Schwerin/Rostock/Berlin)
CRFB	– Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum
FAP	– „Fontes Archaeologici Posnanienses” (wcześniej: „Fontes Praehistorici”), Poznań
Inf.Arch.	– „Informator Archeologiczny. Badania rok ...”, Warszawa
InvArch.	– „Inventaria Archaeologica, Pologne”, Warszawa-Łódź
JmV	– „Jahresschrift für mitteleuropäische Vorgeschichte”, Halle/Saale
JRGZM	– „Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz”, Mainz
KHKM	– „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, Warszawa
KSIA	– Kratkie soobšeniâ Instituta arheologii Akademii nauk SSSR (Краткие сообщения Института археологии Академии наук СССР), Moskva
MIA	– Materialy i issledovaniâ po arheologii SSSR (Материалы и исследования по археологии СССР), Moskva
MatArch.	– „Materiały Archeologiczne”, Kraków
MS	– „Materiały Starożytne”, Warszawa
MSiW	– „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, Warszawa
MSROA	– „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego”, Rzeszów-Krosno-Sandomierz-Tarnów (-Przemysł/Tarnobrzeg)
MZP	– „Materiały Zachodniopomorskie”, Szczecin
PA	– „Památky archeologické” (wcześniej: „Památky archeologické a místopisné”), Praha
PArch.	– „Przegląd Archeologiczny”, Poznań
PMMAE	– „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna”, Łódź
PomAnt	– „Pomorania Antiqua”, Gdańsk
Prahistoria ziem polskich	– <i>Prahistoria ziem polskich</i> , tom I: <i>Paleolit i mezolit</i> (red. W. Chmielewski, W. Hensel), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975; tom II: <i>Neolit</i> (red. W. Hensel, T. Wiślański), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom III: <i>Wczesna epoka brązu</i> (red. A. Gardawski, J. Kowalczyk), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978; tom IV: <i>Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego</i> (red. J. Dąbrowski, Z. Rajewski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom V: <i>Późny okres lateński i okres rzymski</i> (red. J. Wielowiejski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1981
Prussia	– „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia” (później: „Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde”), Königsberg.
PZ	– „Prähistorische Zeitschrift”, Berlin-New York
RArch.	– „Recherches Archéologiques”, Kraków
RB	– „Rocznik Białostocki”, Białystok
RGA	– Reallexikon der Germanischen Altertumskunde: 1. wyd.: J. Hoops (wyd.), tomy 1–4 (K. J. Trübner, Straßburg 1911–1919), 2. wyd.: H. Jankuhn, H. Beck i in. (wyd.), tomy 1–35 (de Gruyter, Berlin-New York 1973–2007).
RO	– „Rocznik Olsztyński”, Olsztyn
RosArh.	– „Rossijskaâ arheologiâ” (Российская археология), Moskva
SJahr.	– „Saalburg Jahrbuch”, Berlin-New York
SlA	– „Slovenská archeológia”, Bratislava
SovArh.	– „Sovetskaâ arheologiâ” (Советская археология), Moskva
SprArch.	– „Sprawozdania Archeologiczne”, Kraków
SprPMA	– „Sprawozdania P.M.A.”, Warszawa
WA	– „Wiadomości Archeologiczne”, Warszawa
ZfE	– „Zeitschrift für Ethnologie”, Berlin
ZNUJ	– „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Kraków
ZOW	– „Z otchłani wieków”, Warszawa

Sprzedaż / Retail:
Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa

Sprzedaż wysyłkowa / Mail order:
tel./phone: +48 22 5044 872, +48 22 5044 873
e-mail: wydawnictwapma@pma.pl

Państwowe Muzeum Archeologiczne. Warszawa 2015. Wydanie I. Nakład 300 egz.
Druk i oprawa: DRUKARNIA Janusz Bieszczad, ul. Moszczenicka 2, 03-660 Warszawa